

ARŞİV PROBLEMLERİMİZİN TEMEL ÇÖZÜMÜ ARŞİV KANUNU

Adnan YILDIZ*

Ülkelerin gelişimi, bilgiye erişim vasıtalarının organizasyonunun aktif hale getirilmesiyle mümkündür. Bilgi faaliyetlerinin odak noktasını oluşturan en önemli unsur arşivlerdir. Bundan dolayıdır ki; ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile arşivlerinin gelişmişlik düzeyi paralellik arz eder.

Arşivler, milletlerin kişilik ve karakterlerinin ifadesidir. Ülkelere telafisi mümkün olmayan kayıp hissini yaşatarak, tarih sahnesinde perdelerini kapatmanın en etkili silahı ve barbarca yöntemi, arşivlerini yok etmektir. Maa-lesef dünya tarihi bu yöntem ve silahın kullanıldığı birçok olaya şahittir. İskender ve Moğollar'ın zirveye taşıdığı arşivleri yok etme ve yağmalama yöntemi, Napolyon'un İtalya, İspanya ve Hollanda'ya ait birçok arşiv malzemesini ülkesine taşımasıyla devam etmiştir. İngilizler, İskoç arşivlerini, Japonlar da Hong Kong arşivlerini kendi ülkelerine taşımışlardır.¹ Saraybosna ve Kerkük arşivlerinin yağmalanarak yok edilmesi ise bu durumun son zamanlarda yaşanmış örnekleridir.

Ülkemiz arşivlerinin zenginliği, ait olduğu medeniyet değerlerinin etkinliğinin sonucudur. Bu zenginliğin devam ettirilmesi, arşivlerimizin gerektiği manada sahiplenilip, korunması ve değerlendirilmesine yönelik tedbirler ve işlemleri içeren mevzuatla mümkün olabilecektir.

Gelişmiş ülkelerin birçoğu arşivleriyle ilgili tüm hususları kapsayan arşiv kanunlarını yüzyılın başında yürürlüğe koymuşlardır.

Ülkemizde ise; arşivlerimizle ilgili bugüne kadar yürürlüğe konmuş mevzuat bütün iyi niyetlere rağmen arşiv meselemize temelden çözüm getirecek hüviyette olmamıştır. Arşivlerimizin öncelikli meselesi olan mevzuatsızlığın çözümü; arşivlerimizin bütününe yönelik hizmetlerin bir mevzuat içerisinde değerlendirileceği Arşiv Kanunu ile mümkün olabilecektir.

Arşivlerimize yönelik hizmetlerin yürütüldüğü mevcut mevzuatta arşivlerimizle ilgili birçok husus yer almamıştır. Varolan hususların uygulanmasında ise güçlükler yaşanmaktadır. Arşiv Kanununa gerekçe olabilecek öncelikli hususları belirtecek olursak;

Bazı kamu kurumları arşivlerinin Devlet Arşivleri'nin yetki ve sorumluluğu dışında bırakılması

Başbakanlık Teşkilat Kanunu'nun 11. maddesinin a) fıkrası gereği "*Milli Arşiv Politikasının Esaslarını Belirlemek ve Bu Esasları Takip Etmek ve Denetlemek*" görevi

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Ancak; 3473 sayılı imha kanunuyla kapsam dışı sayılan kurumların arşivleri "Milli Arşiv" olarak değerlendirilememektedir. Bu kurumların ellerinde bulunan tarihi fonların bazıları Devlet Arşivlerinde bulunan fonların devamı niteliğindedir. Bu tip malzemenin de bir bütün olarak değerlendirilmesi gerçekleştirilememektedir.

Kamu yararını haiz dernekler, vakıflar, siyasi partiler gibi kamu evrakı üreten oluşumların arşivleriyle ilgili hükümlerin bulunmaması

Bahsedilen oluşumların arşiv malzemelerinin, ait oldukları ülkenin siyasi ve sosyal tarihi açısından önemi tartışılmaz. Ancak, bu tip oluşumların arşiv malzemesi ile ilgili mevcut yasalarda bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumun sonucu olarak, bu oluşumların arşivleri sahipsiz kalmış ve birçoğu yok olmuştur.

Özel arşivlerle ilgili hususların yetersizliği

3473 sayılı imha kanununda özel arşivlerle ilgili herhangi bir açıklama mevcut değildir. Ancak, bu kanuna bağlı olarak çıkartılan yönetmeliğin 7. ve 8. maddeleri; özel arşivlerin satın alınabileceği ve yurtdışına izinsiz çıkartılmayacağı hükümlerini getirmiştir.

Özel arşivlerin korunmaları, güvence altına alınmaları, imhalarının önlenmesi, bilgi edinmeye sunulma esasları, sahipsiz kalanların durumları gibi hususların düzenlenmesi bu tip arşivlerle ilgili birçok problemin yaşanmasına sebep olmaktadır. Kamuoyunu fazlasıyla meşgul eden "*Latife Hanım'ın Mektupları*" ile ilgili tartışmaları özel arşivlerin bilgi edinmeye sunulma esaslarının düzenlenmesinin sonucuna örnek olarak verebiliriz.

Gelişmiş birçok ülke, arşiv kanunlarında özel arşivlerle ilgili hususları herhangi bir karmaşa ve olumsuzluğa sebebiyet vermeyecek şekilde düzenlemiştir. Durumun izahını pekiştirmesi bakımından Fransız Arşiv Kanunu'nu inceleyecek olursak, 36 maddeden oluşan bu kanunun 16 maddesi özel arşivlerle ilgili hususlara aittir.²

Arşiv hizmetlerine yönelik işlemlerin uygulanmasına dair hususların çelişkileri ve zorlukları

Arşiv hizmetlerine yönelik işlemlerin uygulanmasına dair hususlar 3473 sayılı kanuna bağlı olarak çıkarılan

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi- İstanbul.

¹ Patrik CADEL, "Arşivciliğin Felsefi Boyutları", Çev. Hamza Kandur, *Arşivcilik Konferansları I*, İstanbul, 1995, s. 40.

² Tülin AREN, "Özel Arşivler ve Kamu Arşivleriyle İlişkileri", *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, 1998, s. 526.

yönetmelikle düzenlenmeye çalışılmıştır. İmha listeleri, devir listeleri, belgelerin saklanma süreleri gibi hususlardaki formaliteler, yetişmiş elemanı olmayan mükellef kurumların bu işlemleri gerektiği gibi yerine getirememelerine sebep olmuştur. Terminoloji ile ilgili tanımların birçoğunun yapılmayışı da istenilen işlemlerin yerine getirilmesini güçleştirmiştir. Bu durumun sonucu olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, gerek mükellef kurumlara eğitim seminerleri vererek, gerekse mevcut yönetmeliğin birçok maddesinin değiştirilmesini sağlayarak olumsuzlukları gidermeye çalışmıştır. 49 maddeden oluşan mevcut yönetmeliğin 08.08.2001 tarihinde 11 maddesi değiştirilerek 3 yeni madde eklenmiş, 2005 yılında ise; 6 maddesi değiştirilerek 1 geçici madde eklenmiştir. Kurumların arşiv malzemelerinin saklama planları oluşturularak internet ortamında hizmete sunulması, mükellef kurumlara bu hususta büyük kolaylıklar sağlamışsa da değiştirilmemiş çok az maddesi kalan mevcut yönetmeliğin, çıkarılacak Arşiv Kanunu çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Cezai Müeyyidelerin Bulunmaması

Mevcut mevzuatın yetersizliğine ilaveten var olan hükümlerin uygulaması da yükümlülerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bu durumun sonucu olarak birçok arşiv malzemesi ya yok edilmiş ya da uygun olmayan mekânlarda yok olmaya terk edilmiştir.

Arşiv Çalışanlarının Tanımsızlığı

Arşiv hizmetlerini, arşivcilik biliminin gerekleri çerçevesinde yerine getirmek, arşivciliği meslek edinmiş personelle mümkündür. Söz konusu personele ait mevzuat hükmü; 3056 sayılı kanunun 35'inci maddesinde "özel bilgi ve ihtisas gerektiren konularda sözleşmeli personel istihdam edilebileceği" olarak yer almaktadır.

Ülkemizde arşiv hizmetlerini yerine getiren personel, gerek mesleğinin gerekse kendisinin tanımsızlığından dolayı kimlik krizi yaşamaktadır.

"VII. Milletlerarası Yuvarlak Masa Toplantısı"nda arşivcinin görevleri; arşiv malzemesini toplamak, korumak, tasnif etmek ve değerlendirmek olarak belirtilmiştir. Ülkemizde çoğu kere evrak götürüp-getirme işini yapanlarla karıştırılan arşivcilik mesleği ve arşivcilik tanımlanarak, arşivlerde çalışan personelin özlük haklarına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Mevzuatsızlığın Sonuçları

Arşivlerimizle ilgili mevzuatsızlığın sonuçlarının, vahametini aşağıda verilen çok az sayıda örnek açıklamaya yeterli olacaktır.

Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik, Osmanlı Devletine de eyalet merkezliği yaptığı için Türkiye'nin en zengin arşivine sahip olması gereken Konya Vilayet Arşivi

vi'ndeki çok sayıda Osmanlıca belge ve defter Cumhuriyet dönemi malzemesiyle birlikte 1987 yılında SEKA'ya gönderilmiştir.³

I. Dünya Savaşı sırasında, Rus işgalinden kurtarılmak amacıyla dönemin Trabzon Valisi Cemal Nazmi Bey tarafından Samsun'a gönderilen ve işgal sonrasında tekrar Trabzon'a getirilen ve titizlikle korunan 500 yıllık Trabzon Vilayet Arşivi de 1982 yılında imha edilmiştir.⁴ Yine Trabzon'a ait Fetvahane diye bilinen Trabzon Müftülüğü Arşivi 30.04.1982 tarihinde deniz kenarına dökülerek yakılmıştır.

Milli Mücadeleden itibaren bütün demeçlerin, resmi açıklamaların kaynağı olan Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün arşivi de yine aynı yıllarda SEKA'ya gönderilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihinde önemli bir yere sahip CHP Grup Toplantı Tutanakları ve 20 yıllık Adalet Partisi Arşivi de yine 12 Eylül sonrasında SEKA'ya gönderilerek yok edilmiştir.⁵

İstanbul'un ulaşım tarihine ve ulaşım ile ilgili problemlerin çözümüne yardımcı olabilecek İETT Arşivi'ne ait Fransızca ve Osmanlıca birçok belge yine 1982 yılında SEKA'ya gönderilmiştir.

Yukarıda verilen tablo, ülkemiz arşivlerinde yaşanan olumsuzlukların çok azına örnektir. Maalesef ülkemiz kurumlarının arşiv ve arşivlik malzemelerinin birçoğunun bu örneklere benzer olumsuzluklarını, arşivlerine gidildiğinde görmek ve işitmek mümkündür.

Bunun yanında ülkemiz arşivlerinin bir bölümünden sorumlu Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yetki ve sorumluluğu altına girebilen arşivlerimiz ise korunma ve değerlendirme gibi hizmetler yönünden gelişmiş ülkelerin arşivleri seviyesine taşınmıştır.

Her geçen gün, mevzuatsızlık sonucu bu ayrıcalığa kavuşamayan ve bir daha da yeri doldurulamayacak arşiv ve arşivlik malzememizin aleyhine işlemektedir.

Arşiv malzemesi bir yaşanmışlığın sonucudur. Nasıl ki; yaşanan an bir daha yaşanamayacaksa, yok olan arşiv malzemesi de bir daha geri getirilemeyecektir.

Ülkemizin birçok kurum ve kuruluşları ve bunlara ait hususların yeniden yapılandırılma sürecini yaşadığı bu günlerde arşivlerimizle ilgili hususlar da yeniden yapılandırılmalıdır. Bu çerçevede arşivlerimizin öncelikli problemi olan mevzuatsızlığı ortadan kaldıracak "**Arşiv Kanunu**" bir an önce çıkarılmalıdır.

Arşivler, kendilerini yok edenlerin ve kendisine hizmet edenlerin isimlerini sonsuza kadar yaşatmaya muktedirlerdir.

³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Mahalli Arşivlerin Kurulması", *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, Ankara, 1998, s.228.

⁴ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *a.g.t.* s. 228

⁵ "Cumhuriyet Tarihi Yazılmayacak", *Aksiyon*, 17.06.2002, Sayı: 393, s. 3-4.